Kenczler Hugó: A műkritikáról.

Amióta a művészet iránti érdeklődés nálunk is néhány művész és lelkes műbarát kis körén túl szélesebb körben is elterjedt, nálunk is általános szükséglet lett a kiállításokról, gyűjteményekről, művészeti eseményekről való beszámolás. Minden nagyobb lapunknak megvan a maga »műkritikusa«, aki dicsérve és gáncsolva, neveket felemlítve, vagy elhallgatva akarja irányítani olvasói ízlését, érdeklődését. Művészettel állandóan és hivatásszerűleg foglalkozók és véletlenül e munkába becseppentek ítélnek elevenek és holtak felett, Ítélnek anélkül, hogy valaha is felvetnék a kérdést, mi is ítéletük: dicséretük, vagy gáncsvetésük psychikai létalapja.

Minden ítélés, legyen az akár erkölcsi, logikai, vagy esztétikai: normatív cselekedet, egy megállapított, vagy megérzett, egy helyesnek, jónak, szépnek tartott elv alkalmazása dolgokra vagy élményekre. Alapja egy normatív maxima, egy mértékegység, amellyel a megítélendőt egybevetem. Esztétikai ítéletünk teljesen szubjektív; a norma, amely szerint a műtárgyakat megítélem: saját ízlésem, saját esztétikai meggyőződésem. Az esztétikai ítélet azonkívül kategorikus – tévedést kizáró és föltétlen követelő. Amit én szépnek tartok, az föltétlenül és ellenmondás nélkül szép s aki másképp véli a dolgot, az érzéketlen, barbár, aki nem való arra, hogy műtárgyakban gyönyörködjék. Ez minden esztétikai ítélet postulatuma, ez mindegyik természete, ez azoké is, akik ítéletükkel a közönség művészi irányítását akarják, vagy kénytelenek befolyásolni. Minden ilyen ítélésben egy nagy belső ellenmondás van,

amely az esztétikai ítélet természetében gyökeredzik. Az, aki a tetszés, vagy nem tetszés lelki élményét megéli és lejegyzi, az a saját lelki reflexióját teszi tudatossá egy alkotással vagy egy alkotóval szemben, ahogyan ő az embert, vagy a természetet felfogja, vagy megéli, s ahogyan ennek a megélésnek a lámpavilágánál a műtermék keltette értelmi, vagy érzelmi hatásokra reagálni képes, ez az esztétikai megigenlés vagy megtagadás forrása; minden művészi tetszés és ítélés saját magunk beleélése és e beleélés öntudatossá tétele a művész világába. Nem arról van benne szó, hogy a művész mit akar és hogyan akarja, hanem hogy én hogyan érzek, s hogy az én érzésemnek megfelel-e a művész elébem tárta formavilága. S mégis úgy állítom oda az ítéletemet, mintha az általános érvényű, s ellentmondást meg sem tűrő nézet volna, az egyetlen lehetséges és érvényes, amelyet el kell fogadni mindenkinek, vagy lemondani arról, hogy művészethez »hozzáértő«-nek tartassék. De hát micsoda jogon kívánjuk, hogy a mi subjektiv ítéletünknek általános érvényű postulatuma legyen, s mért épp a miénknek? Másnak az esztétikai ítéletei, ha nem kritikus is az illető, ugyanolyan subjektivek, s ugyanúgy az egyetemes érvényesség követelményével lépnek fel, mint az enyéim, mért nem annak az Ítélete kötelező rám, méri: az enyém kell, hogy a máséra legyen perdöntően irányító jellegű?

A kérdésre a feleletet kritikusaink nyíltan, vagy a sorok között éreztetve abban adják meg, hogy ők a művészettel hivatásszerűleg foglalkozva egyrészt ismerik a művészeti gyakorlat formai és technikai feltételeit, másrészt különös művészi hajlandóságuk, velükszületett intuitióik révén közvetlen és belső kapcsolatban állanak a művészettel, olyan intim lelki kontaktusban, amely őket igenis alkalmassá teszi a művészet megértésére, s mert csak nekik van meg ez az adományuk, ennélfogva csakis ők vannak hivatva bírálatra s az értelmetlenek, fogékonysággal nem bírók irányítására és vezetésiére. Művészek maguk nagy számmal vallják ezt a nézetet, s sokan közülök ennek legvégső következményeit is levonják. Azt mondják: valóság, hogy a művészet megértéséhez, a művészetbe való. igazi és mélységes behatoláshoz egészen különös rátermettség és hajlandóság kell, különleges tehetség[1], amely lényegtelen elemeiben változhatik, fejlődhetik, amely azonban fő- és alapvonásában veleszületett külön adománya kevés kiválasztottnak. Valami más, minden egyéb lelki hajlandóságtól eltérő sajátosság, s éppen ez az, ami a művészt művésszé teszi. A művészethez igazain csak művész ért, s nincs is joga másnak művészetről ítéletet mondani, mint alkotói művésznek. A kritikusok tagadják a művészek e »felfuvalkodott« nézetének helyességét, ők magukat tartják hivatottaknak az ítélésre, s ítéleteik közlésére, a közönség művészi nevelésére és irányítására. Ez a közlés, ez a nevelés és irányítás pedig nem áll egyébből, mint nézeteiknek, ítéleteiknek valamilyen hangzatos, többé vagy kevésbbé ízléssel megformált szócsoportjából, vagy mondatsorozatából, amely

mögött többnyire nem áll más, mint a teljesen subjektiv, tehát teljesen egyéni, s így másra érvénytelen művészeti világnézlet, sokszor csak pillanatnyi hangulat, személyes impressió. A laposabbja üresen és sóváran puffogtatja frázisait, a mélyebbje próbálja szavakba formálni azt a lelki hatást, amelyet benne a műszemlélet felkeltett. Ezek úgy okoskodnak, hogy különös adományuk révén megtudják közelíteni a művészi formavilág mélyében rejlő specifikusan művészi elemet, s minthogy más, az adománnyal meg! nem áldott halandó formákban és formákon át lelki élményeket, emberkifejezést megélni nem képes, át kell gyúrni a művészi alkotásban rejlő artisztikumot szavakká, úgy, hogy a szavak a bennük rejlő művészi hatás révén felébresszék az olvasóban azt az érzést, amelyet a kritikus a mű szemléletekor megérzett, A kritikus a szó és írás művészetével felébreszti a mű iránti fogékonyságot, s így vezeti olvasóját az alkotó művészhez. De vájjon más történt-e az ilyen művészi kritika esetén, mint egy megint csak teljesen subjektiv nézetnek minden jogalap nélküli felállítása és az oktrójnak hatásosabb, tehát veszedelmesebb alkalmazása?

A kritikusnak, ha becsületesen, önmagához és olvasóihoz egyaránt őszintén akar eljárni, tudataira kell ébrednie ítélete subjektiv, tehát efemer, éppenséggel nem általánosítható!, s követelő jelleggiel fel nem ruházható voltának. Jogosan állíthatja fel tételeit, mert azok az ő ítéletei, az ő egyéni ízlése megnyilatkozásai, de hozzá kell fűznie: így látom én a dolgot, s nem azt: így van, így lásd te is. Amit tehet, az az ő saját ítélete indokainak becsületes megérzése és világossá tétele. S ez az a terület, ahol a kritikus művészeti szemléletének igazán mélybe lehet hatolnia.

Minden emberi voltát igazán komolyan és becsületesen felfogó ember minden érzése és minden gondolata – a cselekedetek még a jobbaknál is oly sokszor a kényszer és a megalkuvás eredménye – egységes világfelfogásának a következménye. Hogy a művészekről s a művészek alkotásánál hogyan Ítélünk, hogy mikor érezzük magunkat velük azonosnak, s mikor fordulunk közömbösen, vagy ellenséges indulattal el tőlünk, az is függvénye annak, hogy mi a mi értelmi és érzelmi életünk szerkezete és tartalma. Társadalmi elhelyezkedésünk, az emberi életről és boldogságról való hitünk, a kultúra és haladás menetével, a társadalom szerkezetével szemben való állásfoglalásunk, mindez lényegesen befolyásolja Ítéletünket. Egyéniségünk, temperamentuntunk külön szerkezete csak másodrendű tényező lelki műveltségünk egészének a konstrukciója mellett. S azok a küzdelmek, amelyek a művészetben irány- és felfogás tekintetében szemben állanak egymással, kihívják az ítéletnek ezeket a mélyebben, az egyéni gyökereken túl fekvő alapjait. A műtörténészek kicsinyesen beskatulyázott, s leegyszerűsített beállításmódja csak, hogy a művészet élete mindéig egyszerű és egyenletes volt, hogy a fejlődés egy felfelé haladó egyszerű egyenes, vagy egy hegyeket és völgyeket mutató hullámvonal, a valóság az, hogy, némely

kevés számú időszakot leszámítva, mindéig művészeti irányok és elvek állottak szemben egymással, hogy régibb és újabb törekvések egyszerre, egy időben éltek, s a legtöbbször egymással megütközve keresték a sikert és érvényesülést. Ma is irányok és jelszavak állanak egymással szemben, művészeti világnézletek viaskodjak a babérért. Maguk a művészek is – s mi csöndes nézők, élvezők, vagy vitázó, nézetünkért harcoló résztvevők pártemberek vagyunk a művészek e művészeti felfogásának tusaiban. S állásfoglalásunk egész világnézletünk, összes hitünk és meggyőződéseink egyenes és szerves folyománya. Nem véletlen, hogy conservativ, retográd felfogású politikai és társadalmi nézetekkel biró koponya avult irányok pártolója s helyeslője a művészetben, s hogy azok, akik haladó- és tovaperdülő világfelfogásitól telieitattottak, azok művészeti nézeteikben is haladók és forradalmiak lesznek.

A kiritikus, ha nemcsak üres szavakat akar írni, hanem komoly és mélyenjáró, s igazán hatásos munkát akar kifejteni, ennek tudatában kell, hogy végezze feladatát. Nem elég ítéletét megalkotnia és kimondania, nem elég, hogy írásművészete segítségével megéreztesse ítéletének egyéni érzéseiben fekvő individuális jogalapjait. Fel kell tárnia azokat a mélyebb, egyéni lelki világán tul fekvő indokokat is, amik a mű hatásában benne fekszenek. A művész a ma életét éli, a művész lelki világában szociális elhelyezitkedése, a társadalom mai bonyolult világában való állásfoglalása, érzéseiben és gondolatvilágában a mai életre való reagálása a legeslegfontosabb tényező. Alkotásaiban ezek a sociálpsychikai faktorok perdöntő jelentőségűek. S a mi tetszésünknek, lelkesedésünknek, lelkünk húrjai megrezdülésének, egész vagy resonáló készségünknek is itt a gyökere. Amelyik kritikus saját tetszésétől ezeket a lelki egyéniségén túl fekvő mélyebb faktorait fogja feltárni, az fog igazán komoly és hatásos munkát kifejteni. Esztétikai ítélet subjektiv és kategorikus, az általános érvényűség követelésével fellépő, de az ítélet keletkezésének gyökerei a szociálpscychika területébe nyúlnák vissza. Ezeket feltárni és öntudatossá tenni annyit jelent, mint a szubjektív ítélet jogosulatlan általánosítása számára mélyebb és általánosabb jogalapot keresni. Az esztétikai ítélet csakis így lehet igazolt, s jogosan elfogadható. S csakis így lehet hatásos is. A pusztán, indokok nélkül kimondott, még oly szép mezbe öltöztetett szó is, csak szó, súly és erő nélkül, de az ilyen ítélet, amely feltárván a világszemléletünk mélyében rejlő jogalapokat, bekapcsolódik egész emberi mivoltunkat érdeklő és megrázó érzés- és gondolat-complexumunkba, ellenállhatatlanul fog magával ragadni.

Kritikus, ki nemcsak irni akar, hanem hatni és irányítani is – s mind azt vallja magáról, hogy ez a feladata – annak ilyen komolyan, mélyen kell feladatához hozzányúlnia. Csakis így lehet az eleven művészi élet pulzusát megtapintani, szívverését meghallgatni, s lüktető előrelendülését hatásos propagandával előreségíteni.